

İÇ ANADOLU VE COĞRAFÎ HUDUTLARI ¹⁾

BİR HARTASI VARDIR (Pafta II)

Prof. Dr. Herbert LOUIS

Ankara D. T. C. Fak. Coğrafya Profesörü

Maksat — Jeomorfoloji bakımından İç Anadolu — Jeomorfolojik güney, kuzey, doğu, batı hududu — İklim ve bitki örtüsü bakımından İç Anadolu — İklim ve bitki coğrafyası bakımından hudutlandırma — Beşeri coğrafya bakımından İç Anadolu — ziraî bakımdan hudutlandırma — Nüfus dağılışı bakımından hudutlandırma — İnşa tarzına dair bazı görüşler — Netice.

MAKSAT

Birinci Türk Coğrafya Kongresinin ana ödevlerinden biri, Türkiye'nin okul coğrafya öğretiminde lüzumlu coğrafi bölgelere ayrılmasını, bilimin istediklerine uygun bir şekilde meydana getirmektir. Yeryüzü olaylarının rastgele yanyana dizilmiş değil, bilâkis vasıf ve sıralanma bakımından kural-lara bağlı olduğu öğrenildikten, yani bilim anlamında bir coğrafya teessüs ettikten sonra, ülkelerin coğrafi bölgelere ayrılması, artık bir muamma olmaktan çıkmış ve coğrafya sahasında çözülecek problemlerin en güçlerinden biri olmuştur. Bunu başarmak için, ilgili ülke hakkında derin bilgiye ihtiyacı vardır.

Ülkelerin coğrafi bölgelere ayrılmasında hemen daima muhtelif görüş ve anlayışlara dayanmak mümkündür. Bu sebeple Kongrenin, Türkiye konusu üzerinde uzun fikir çarpışmalarından sonra hemen bütün üyeleri ikna edebilecek bir coğrafi bölüme varmak suretiyle gösterdiği başarı, memnuniyet vericidir. Bu bölmenin dayandığı esaslar hakkında bazı izahatı, Kongre açılmadan önce tarafımdan sunulmuş olan raporla, Hâmit Sadî Selen'in muh-

¹⁾ Türk Coğrafya Kurumu'nun mesleki toplantısında 13.5.1942 tarihinde aynı konu üzerinde tarafımdan bir konferans verilmiştir. Yazılı metni, Ankara D. T. C. Fakültesi ilmi yardımcılardan Cevat Rüşti Gürsoy Türkçeye çevirmiştir.

tirasında ve bizzat Kongrenin Türkiye coğrafyası komisyonu raporunda bulmak mümkündür ¹⁾)

Şüphesiz bir harta üzerinde saptanmış ve sınırlanmış olan coğrafi bölgelerin çok kısa izahlarını yapmakla, bu bölmenin gerçek muhtevası ve bilim değeri belirtilmiş olmaz. Bunun için Türkiye'nin coğrafi bölgelere ayrılmasıyla ilgili problemlerin ileride, daha etraflı bir şekilde münakaşası, Kongrede arzu edilmişti. İşte aşağıda vereceğimiz izahatın hedefi ve maksadı budur.

Bu izahatta, İç Anadolu'nun vasıflarına biraz daha yakından temas edilerek Anadolu kenar sahalariyle olan farkları belirtilecek ve bu arada intihap edilen hudutlandırmanın önemi mümkün mertebe açık olarak anlatılacaktır.

Umumî olarak bu kadar yeknesak yapılışı, oldukça geniş her ülke kendi içerisinde yine bir çok farklar gösterir; o halde burada ikinci derecede bir coğrafi bölme vardır. Tabiatıyla bu durum, kongrede kabul edilen hudutlariyle yaklaştırma olarak 140 000 Km² (Türkiye'nin hemen 1/5 i) genişliğindeki İç Anadolu'da da görülür. Daha ince olarak ikinci dereceden bölümler için, bu makalemizde verilecek olan bilgi dışına çıkmak icabederdi.

Coğrafi sahalardan bazan veya bir çok hallerde, sanal veya kesin farklarla komşu sahalardan ayrılabilirler. «İç Anadolu», bilhassa açık ve güzel bir coğrafi kavramdır; zira hemen hemen bütün coğrafi vasıfları itibariyle komşu sahalardan vazih olarak ayırtdedir. Sonradan bütün bu farklar, «İç Anadolu» nun - isminden de anlaşılacağı üzere - bir iç konum tutma bakımından haiz olduğu biricik esaslı vasfı ile saptanır. İşte bu gerçeği daha yakından göstermeye çalışacağız.

Bu arada isim verme meselesine kısaca temas etmek isteriz. Şimdiye kadar İç Anadolu sahası, ekseriya «Orta Anadolu» tâbiriyle ifade ediliyordu. Kongre bunun yerine «İç Anadolu» tâbirini koymuştur; zira uzun bir dörtgeni andıran şekliyle Anadolu'nun, batı, orta ve doğu gibi kısımlara ayrılması, nadiren yapılan bir iş değildir. Yaklaştırma olarak Antalya körfeziyle aşağı Sakarya arasını birleştiren çizginin batısında kalan saha için «Batı Anadolu» tâbiri eskiden beri yerleşmiştir. Yine yaklaştırma olarak İskenderun körfeziyle Ordu civarını birleştiren çizginin doğusunda kalan ülke ise, gitgide «Doğu Anadolu» tâbiriyle ifade edilmektedir. Bu sebeple «Orta Anadolu» ismini, geriye kalan orta kısma bırakmak ve bu ismi onun iç parçasına tahsis ederek anlamını daraltmamak, tavsiye edilmeğe değer. İç parçanın konumunu ifade etmek bakımın-

¹⁾ Bütün bunlar «Birinci Türk Coğrafya Kongresi» kitabıyla yayınlanmıştır. (T. C. Maarif Vekillliği 1941)

dan «iç» veya «merkezi» kelimeleri «orta» kelimesinden daha iyi ve daha kesindir. Kongre daha kısa ve saf türkçe olan «iç» kelimesini tabiatıyla tercih etti.

Önce İç Anadolu'yu, ayrı ayrı jeomorfoloji, iklim-bitki coğrafyası ve beşeri coğrafya gibi türlü bakımlardan hudutlandırmaya çalışacağız. Neticede İç Anadolu'nun Kongre tarafından teklif edilen coğrafi hudutlarının gerçek anlamı ve değeri anlaşılacaktır.

JEOMORFOLOJİ BAKIMINDAN İÇ ANADOLU

Yükseklik kademelerini iyi gösteren bir hartaya bakıldığı zaman anlaşılacağı gibi batı ve doğu Anadolu'nun büyük dağ hüzmeleri, ülkenin orta kısmında bir «kuzey» ve bir «güney» olmak üzere iki dağ sistemine ayrılır ve bunlar tarafından çevirilmiş olan sahada ise, oldukça az engebeli bir kısım yer kalır. Orta Anadolu'nun tam anlamıyla düz olmasa bile, hafif eğimli ve yükseklikleri kenarlara göre az olan bu iç parçası, jeomorfoloji anlamında «İç Anadolu» dur. Şimdi bu düşünüş, umumî olarak basit ve yeknesak görülüyorsa da, tek başına alındığı vakit, hangi sahaların İç Anadolu'ya ve hangi sahaların kenar dağlarına ait olduğunu daha kesin bir şekilde tayin etmek, her yerde hiç de kolay değildir. Çünkü diğer sahalarda olduğu gibi burada da tabiat, ekseriya «atlamalar» yapmıyor, «geçmeler» meydana getiriyor. Fakat umumiyet itibariyle açık olarak ortaya çıkan farkları iyi belirtebilmek için, tek başına az vazih olan yerlerde daha yakın jeomorfoloji ve jeoloji gözlemeleriyle o yerin şu veya bu sahaya ait olduğunu anlaşılır bir şekilde saptamak gerektir.

JEOMORFOLOJİK GÜNEY HUDUDU

İç Anadolu'nun coğrafi hudutları en açık olarak güneyde görülür. Kısmen duvar gibi dik, kısmen az eğimli yüzeylerle, fakat oldukça açık dağ etekleriyle Toroslar, güney kenar dağlarını teşkil ederler. Bunların önünde geniş İç Anadolu sahası yayılır. (Resim 1.)

Burayı jeomorfoloji bakımından ineliyecek olursak, İç Anadolu'nun sadece yeknesak bir şekil göstermediğini anlarız. Bunun tersine olarak karşımıza şunlar çıkar:

1 — Masa gibi düzlükler: Eski Konya gölünün tabanı, keza Ereğli ve Karapınar havzaları, Tuz gölü havzası, Sultan Sazlığı havzası gibi.

2 — Düz ve yamaçlarda oldukça parçalanmış neojen plâtoları: Sultan Hanı ve Konya havzası arasında olduğu gibi. Kısmen tatlı su neojeni (kalker, marn), kısmen tüf plâtoları.

3 — Kıvrımlı taşlardan, ekseriyetle kalkerlerden ibaret şekilleri muntazam olmiyan dağlar: Bunlar hafif dalgalı aşınma yüzeyleri üzerindeki tek başına tepelerdir. Konya Boz dağları gibi.

4 — Kısmen genç volkanik birikinti şekillerini (yaklaştırma olarak Karapınar sahasında olduğu gibi) ve kısmen de volkan bakiyelerini (Erciyas dağı gibi) havi volkan dağları. (Resim 3, 4, 5, 6.)

Burada zikredilen şekil elemanları, İç Anadolu için tam tipik elemanlardır. Zira bunları Toroslar sahasında göremiyoruz. Bu sebeple sırf topoğrafya hartasının şüphesi mümkün kılacağı bazı yerlerde İç Anadolu'nun jeomorfoloji bakımından güney sınırını saptamak üzere bir karara varmak güç olmyacaktır.

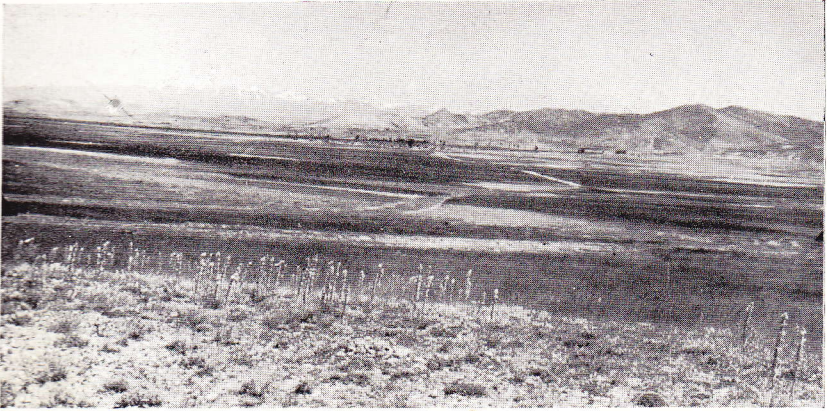
Niğde civarında Hasan ve Melendiz dağları volkan menşeli olduklarından İç Anadolu'ya aittirler. Konya batısında Hakit dağlık sahası, Konya Boz dağları, İç Anadolu'da neojen plâtosu dışına çıkarak yükselen yıpranmış eski kütlelerdendir.

JEOMORFÖLOJİK KUZEY HUDUDU

İç Anadolu'nun kuzey hududunu, jeomorfoloji bakımından ifade etmek bud erece kolay değildir; zira Toroslar'ın kocaman bir yükselme teşkil etmelerine karşılık, orta Anadolu'nun kuzey kenar yükseklikleri gerçek bir dağ hüzmeleri manzarasına sahiptirler ve bu hüzmelerden güneye, İç Anadolu içlerine doğru muhtelif kollar ayrılır; bunlar orada gerçek dağ şekillerini kaybederler.

Bu durum, Çekerek ırmağı sahasında Deveci dağı, Zile dağı ve başkaları gibi, esas itibariyle kalkerlerden, şistlerden ve serpantinlerden ibaret olan dağ kollarında görülür; bunlar dağ kolları olmak vasıflarını Yozgat ve Çorum doğusunda kaybederler.

Mezkûr dağları meydana getiren kıvrım kuşakları, muhtemel olarak Yozgat yüksek ülkesindeki büyük granit kütesinin kuzeyine kadar uzanır ve bir yay yaparak Kızılırmak üzerinde Kalecik sahasındaki kalker-şist-serpantin kuşağına girer; bu taşlar Ankara civarında Elmadağı ve ona komşu sıra dağların yapısında da yer alır. Bunlar, Haymana yüksek ülkesinde güney batıya doğru kendiliklerinden kaybolurlar.

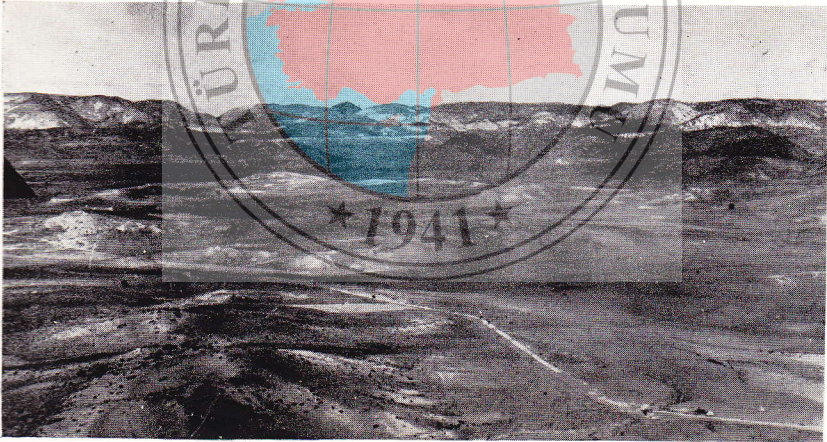

Resim 1 — İç Anadolu ve güney dağlık kenarı

Niğde'nin kuzey doğusunda bulunan Misli yüksek tuf düzlüğünden (1400 m.) 40 km. uzaktaki Toros Aladağ'ına bir bakış. Düzlukte mera ve tarlalar, (H. Louis, haziran 1936)

Bild 1 — Inneranatolien und sein südlicher Gebirgsrand

Blick von der Tuffhochebene von Misli (1400 m.) nordöstlich von Niğde auf den 40 km. entfernten Taurus Aladağ. In der Ebene Weiden und Getreidefelder. (H. Louis, Juni 1936)

Resim 2 — İç Anadolu ve kuzey dağlık kenarı

Nallıhan'ın güney doğusundan kuzey-kuzeybatıya karşı. Ön plânda gevenlerin yetiştiği bozkır, neojen tepelik arazisi. Arka plânda seyrek ormanlı Karakırış dağı (Köroğlu dağları) kabartısı. (H. Louis, mart 1937)

Bild 2 — Inneranatolien und sein nördlicher Gebirgsrand

Im Vordergrund steppenhaftes Neogenhügelland mit Stachelpolstern südöstlich von Nallıhan. Im Hintergrunde der Aufschwung des bereits schütter bewaldeten Karakırış dag (Köroğlu Gebirge). Blick nach NNW. (H. Louis März 1937)

Resim 3 — Tuz gölü düzlüğü ve bir İç Anadolu köyü
Konya ile Aksaray arasında Sultanhanı, kuzeybatıya bakış. Düz damlı kerpiç evler. Uzakta
görülen ağaç grubu bir karst kaynağı ile ilgilidir. (H. Louis, haziran 1938)

Bild 3 — Tuzgölü Ebene und inneranatolisches Dorf
Sultanhan zwischen Konya und Aksaray, Blick nach NW. Lehmziegelhäuser mit flachem
Dach. Die Baumgruppe in der Ferne knüpft sich an eine Karstquelle. (H. Louis, Juni 1938)

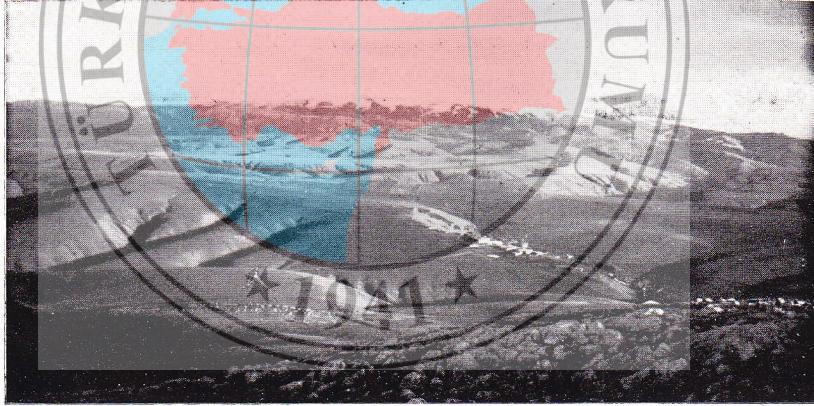
Resim 4 — İç Anadolu volkan dağları
Aksaray yakınında Tuz gölü düzlüğü ve çok geniş hububat tarlaları. Arka planda Hasan dağı
(3258 m.) volkan grubu. Güneydoğuya bakış. (H. Louis, haziran 1937)

Bild 4 — Inneranatolische Vulkanberge
Tuzgölü Ebene bei Aksaray mit grossen Getreidefeldern. Im Hintergrunde die Vulkan-
gruppe des Hasan dağ (3258 m.). Blick nach SO. (H. Louis, Juni 1937)

Resim 5 — Parçalanmış neojen masası
Çankırı'nın takriben 20 Km güneyinde. Doğuya bakış. Plato sathları neojen tabakalarını çok sivri açılarla kesmektedir. (H. Louis, mayıs 1937)

Bild 5 — Zerschnittene Neogentafel
etwa 20 km südlich von Çankırı. Blick nach Osten. Die Plateauflächen schneiden die Neogenschichten unter sehr spitzem Winkel ab. (H. Louis, Mai 1937)

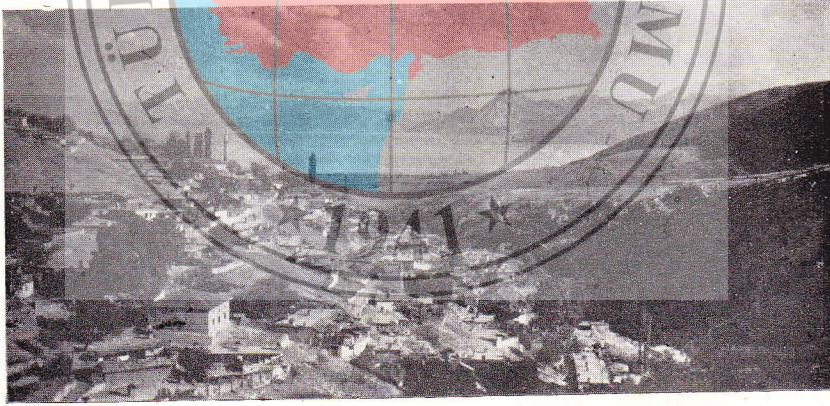
Resim 6 — İç Anadolu'da bir aşını düzlüğü
Ankara yakınında Çal dağından güneydoğuda 1855 m. yükseklikte Elma dağına bakış. Ortada 1200 m. yükseklikte parçalanmış aşını düzlüğü; üzerinde Dikmen köyü ve tarlaları. Solda ve önde görülen beyaz noktalar koyunlarla Ankara keçilerinden mürekkep bir sürü. (H. Louis, ikincikânun 1936)

Bild 6 — Rumpfflächengebiet Inneranatoliens
Blick vom Çal dağı bei Ankara nach SO auf den 1855 m. hohen Rücken des Elma dağı. Im Mittelgrunde zerschnittene Rumpffäche von etwa 1200 m Höhe. Auf ihr das Dorf Dikmen und seine Feldflur. Die weissen Punkte im Vordergrunde links sind eine Herde von Schafen und Angoraziegen. (H. Louis, Jan. 1936)

Resim 7 — Kuzey Anadolu kenar dağları tarım yöresi
Köroğlu dağlarında, Beypazarı kuzeybatısında Aşağı Güney köyü. Eğri damlı, doldurulmuş
ahşap yapıtlı evler. Çeşitli ekim yapılan küçük tarlalar. Tarlalarda kısmen çiçeklenmiş
meyva ağaçları. (H. Louis, nisan 1937)

Bild 7 — Kulturlandschaft in den nordanatolischen Randgebirgen
Dorf Aşağı Güney NW von Beypazarı im Köroğlu Gebirge. Fachwerkhäuser mit schrägem
Dach. Kleine Feldstücke mit verschiedenartigen Kulturen. Auf den Feldern Obstbäume.
z. T. blühend. (H. Louis, April 1937)

Resim 8 — Güney Anadolu kenar dağlarında bir köy
Eğirdir gölü yakınında Barla; güneydoğuya bakış. Kısmen taştan, kısmen kerpiçten yahut
doldurulmuş ahşap ve kısmen toprakla örtülmüş, düz veya oluklu kiremitle örtülü eğri
damlı karışık yapı tarzı. (H. Louis, ağustos 1937)

Bild 8 — Dorf in den südlichen Randgebirgen Anatoliens
Barla am Eğirdirsee; Blick nach SO. Bauweise gemischt, teils aus Stein, aus Lehmziegeln, aus
Fachwerk, Überdachung teils durch flache Erddächer, teils durch geneigte Hohlziegeldächer.
(H. Louis, August 1937)

Söylediklerimizi gözönünde tutarak İç Anadolu'nun jeomorfoloji bakımından kuzey hududunu belli etmek istersek, yukarıda İç Anadolu için karakteristik şekil elemanlarının olup olmadığını yoklamak lüzumunu duyarız :

1 — Genç volkan dağları, İç Anadolu'nun bu kuzey kısmında artık görülmezler.

2 — Konya ovası gibi mükemmel düzlükler, burada ancak küçük ölçüde görülürler: Elma dağının güney sonunda Kurak Çöl veya Kırşehir'in kuzey doğusunda Sife gölü gibi.

3 — Üzerinde küçük yükselteler bulunan aşınma plâtoları İç Anadolu'nun hem kuzey, hem güney kısımlarında bulunurlar. Bu arada kuzey İç Anadolu'da meydana gelen yükseklikler, kısmen belli doğrultular gösterirler : Yozgat ve Kırşehir yüksek ülkesinde olduğu gibi. (Resim 6.)

İhtimal ki bu durum, kenar dağlarına bu günkü şekillerini vermiş olan dağ meydana getirici kuvvetlerin sonraki etkilerine atfedilebilir.

4 — Son olarak, bu sahada neojen plâtoları çok geniş yüzeyler kaplar; şüphesiz kalker oluşumları yerine daha ziyade marnlı, killi ve jipsli yatay yüzeyler görülür. Bu neojen plâtoları ancak önceden zikredilmiş olan kuzey kenar dağlarının kolları arasına sıkışır; bu suretle her iki yöre tipi birbirine girmiş bir durum gösterir. (Resim 5.)

Yukarıdaki izahlardan anlaşılacağı üzere, İç Anadolu'nun jeomorfoloji bakımından basit ve kayıtsız şartsız ayırıcı bir kuzey sınırını tâyin etmek imkânsızdır. Bunun yerine İç Anadolu'nun, daha ziyade dar ve geniş anlamda jeomorfolojik hudutlarından bahsetmek ve ezcümle bu ikisi vasıtasıyla hangi tarafa ait olduğu şüpheli bulunan bir «birbirine girme» sahasını hudutlandırmak daha uygun olur kanaatindeyiz.

Bu şartlar altında İç Anadolu'nun dar anlamda jeomorfolojik kuzey hududunu yaklaştırma olarak Sorgun-Yozgat yüksek ülkesi, Çankırı neojen sahası, Keskin ve Haymana yüksek ülkelerinin kuzey eteğinde takip etmek mümkündür. Buna karşılık İç Anadolu'nun geniş anlamda jeomorfolojik kuzey hududu, kuzey kenar dağlarının birbirlerine birleşerek bir kenar duvarı meydana getirdiği, binaenaleyh İç Anadolu'ya doğru vektörel olarak uzanan tek başına dağ sıralarının nihayet bulduğu yerlerden geçirilebilir. Bu, yaklaştırma olarak Bozüyük - Mihaliççik - Beypazarı - Çubuk - İskilip - Merzifon - Amasya - Tokat çizgisine düşmektedir. Çizginin öbür yanında Sakarya batısında Sündiken dağı ve daha doğuda Kızılıрмаğa kadar büyük Köroğlu dağı yükselir. Kızılıрмаğın doğusunda Merzifon, Amasya ve Tokat kuzeyindeki dağlar da İç Anadolu'yu kuşatan çerçeveyi tamamlarlar. (Resim 2.)

DOĞUDA JEOMORFOLOJİK HUDUTLANDIRMA

Şimdi bir de İç Anadolu'nun doğu tarafını görelim. Önceden de söylendiği gibi, Anadolu'nun kuzey ve güney kenar dağları gittikçe birbirlerine yaklaşırlar. Bunlar arasında ve bilhassa yukarı Kızılırmak çevresinde, kısmen neojen plâtolarını da ihtiva eden oldukça düz İç Anadolu ülkesi daralır. Bununla beraber bilhassa Akdağmadeni civarındaki büyük Akdağ ile Hınzır dağı gibi yeni engebeler de, bu ara ülke içerisinde aynı anda meydana çıkarlar. İşte burada dahi İç Anadolu ile kenar dağları arasında yöre karakterleri bakımından bir «birbirine girme kuşağı»nın varlığı görülür.

Bu sebeple jeomorfolojik hududu burada da bir iç ve bir dış hudut olmak üzere iki türlü almak doğrudur. Dar olanını, Boğazlıyan yüksek ülkesinin doğu hududunda Akdağ'ın eteği boyunca Kayseri civarına doğru çizmek maksada uygun olur.

İç Anadolu'nun doğuda jeomorfoloji bakımından geniş hududu, Orta Toroslar'ın kuzey ucundan, yani Niğde Aladağı'nın eteğinden itibaren büyük Zamanti yarma vadisinin başladığı yerde İç Doğu Toroslar'ın, geniş anlamda Tahtalı dağının eteğine doğru uzanır, gider. Ondan sonra kuzey doğu doğrultusunda bu kocaman yüksek dağın eteğini takip eder. Zamanti ile yukarı Kızılırmak arasındaki hafif eğilmiş neojen plâtoları açık olarak İç Anadolu'nun karakterlerini taşırlar; fakat onların içerisinde çıkarak yükselen Korumaz, Hınzır dağı ve başkaları gibi kuzey doğu umumî doğrultusunda yer almış olan dağlar, kenar dağlarını hatırlatırlar. Bu durumu bilhassa dar ve uzun bir sıradağ olan Tecer dağında görüyoruz. Bu dağın kuzeyinde geniş yukarı Kızılırmak havzası ve güneyinde Kangal havzası bulunur ki, bunların her ikisi de az veya çok geniş neojen plâtolariyle İç Anadolu'nun karakterlerini gösterirler.

İşte bu durum bizi, Tecer dağını jeomorfoloji bakımından geniş anlamda İç Anadolu çevresinden addetmiye ve İç Doğu Toroslar'ın eteğindeki doğu sınırını da Kuruçay oluşuna kadar devam ettirmeye sevk eder; bu oluğun öte yanında serpantin ve şistlerden ibaret büyük Refahiye dağı, Kuzey Kenar Dağları'nın Toroslar sistemiyle kaynaşmasından meydana gelen bir kütlelerdir.

Kuruçay oluşunda İç Anadolu'nun geniş anlamda jeomorfolojik hududu kuzey batıya doğru bükülür ve doğrudan doğruya Kızıl-Köse ve Yıldız dağlarının eteğini, yaklaştırma olarak Sivas kuzeyine kadar takip eder. Çünkü bu dağlar, dar ve uzun Kelkit vadisiyle Canik yüksek ülkesinden ayrılmış olsalar bile, onunla jeomorfolojik bir birlik meydana getirirler. Her ikisinde de yükseklerdeki aşınma yüzeylerinin oluşumu aynıdır; keza kocaman bazalt

öçürsü ve tüflerle beraber kıvrılmış ve belki bilhassa tebeşir ve eosen devrine ait şist, marn ve kalkeri havi oluşları itibariyle de her ikisi yine aynı durumdadır.

Sivas'ın kuzey batısında, önceden söylendiği gibi, batı-güney batı doğrultusunda uzanan dağ kolları Anadolu'nun kuzey seddinden ayrılırlar. Burada geniş anlamında İç Anadolu'nun jeomorfolojik hududu, önceden bahsi geçen kuzey hududu üzerine gelir. Zira bu çizgi üzerindeki, Artova, Zile ovası ve Kazova, Ezinepazar özü ve Geldiklân ovası, Sulu ova gibi, dağ kolları arasında uzanarak jeomorfoloji bakımından İç Anadolu yöre karakterini ve onun doğu sonunu temsil eden geniş çöküntü ovaları bulunur.

BATIDA JEOMORFOLOJİK HUDUTLANDIRMA

İç Anadolu'nun batı tarafında da, güney ve kuzey Anadolu kenar dağlarının birbirlerine yaklaştıkları ve böylece İç Anadolu'yu çevreledikleri görülür. Ancak Sultan dağına tekabül eden kuzey ucuna kadar bu çevreleme, eskidenberi takdir edilegelen çok bariz bir şekle maliktir.

Fakat Anadolu'yu güneyden kuşatan dağların, Sultan dağına tekabül eden kuzey batı doğrultusu, kuzeye doğru uzanır. Daha önceleri Philippson¹⁾ da, Emir dağı hakkında söyledikleri arasında bunu ifade etmiştir. Bahse konu olan sahada deniz seviyesinden itibaren 1400 metre tesviye eğrisi dikkatle takip edilirse, Kütahya doğusunda Türkmen dağından Bolvadin civarında Emir dağına kadar, yaklaştırmaya olarak 120 kilometre uzunluğunda ve 20 veya daha fazla kilometre genişliğinde, kapalı bir dağlık sahanın uzandığı görülür. Dorukları en alçak yerinde 1500 metre, daha yükseklerde 1800 metre ve hattâ asıl Emir dağında 2200 metreye çıkan bu dağlık sahanın birbiriyle bağıntısı daha az olan kolları güney doğuya doğru 70 kilometre daha uzanarak Ilgın kuzeyindeki sahaya kadar takip edilir.

Emir-Türkmen dağlık sahasının en alçak kısımları bile, geniş yuvarlı Sakarya havzasına göre 500 metreden daha fazla yüksek olduğu gibi, içerisinden demir yolu geçen ve Kütahya'dan Afyonkarahisar'a kadar uzanan, büyük kısmı itibariyle neojenle dolmuş geniş oluk sahasından 300 metre daha yüksekte bulunur. Bu dağlık saha jeoloji bakımından henüz az incelenmiş olmakla beraber, metamorfik taşlardan ibaret çekirdeği ve bunun üzerinde iç yapıyı meydana getiren kıvrımlı kalkerleriyle Sultan dağına benzer. Bunun üzerinde bilhassa dağlık sahanın orta kesiminde, genç volkanik taşlar ve tüfler vardır ki bunların içine meşhur Frikya mağaraları oyulmuş bulunmaktadır.

¹⁾ Kleinasien Handb. d. reg. Geol. Heidelberg, 1918.

Çok yüksek olmıyan, fakat geniş ve oldukça kapalı bir dağlık saha teşkil eden Emir-Türkmen dağlarının doğu eteği, İç Anadolu'nun jeomorfoloji bakımından batı hududunu çizmekte işimize yarıyabilir. Bu dağlık sahanın kuzey batıda sona erdiği yerde ise, 1100 metre yüksekliğindeki Kütahya ve Eskişehir havzalarını birbirinden ayıran ve Porsuk tarafından yarılmış bulunan yaklaştırma olarak 1200 metre yükseklikteki dağ eşiğinden istifade edebiliriz. Zira bu eşik tam Emir-Türkmen dağları doğrultusunda uzanır ve daha ileride, aynı doğrultuda olan Domaniç dağı ile Uludağ'dan ibaret kocaman dağlık saha gelir. Bu suretle İç Anadolu'nun jeomorfoloji bakımından Sündiken dağının güney eteğini takip eden kuzey hududuna varılmış olur.

Yukarı Sakarya havzasının kuzey doğusunda, etraftaki neojen içerisinden çıkan granitleri, aynı zamanda yer yer görülen mermerleriyle Sivrihisar dağı da Emir-Türkmen dağlarına hemen hemen paralel olarak uzanır. Bu dağın genel konumu, geniş ve düz İç Anadolu ülkesi içerisinde uzanan bir dağ adası durumundadır. Tabiatıyla burası da İç Anadolu'ya aittir.

Emir-Türkmen dağının güney batısında da, buna yaklaştırma paralel olarak, Sandıklı sahasından Gediz kasabası üzerinden Alaçam dağlarına kadar birtakım dağlar uzanır. Bunlar umumiyetle daha yüksektirler; fakat Emir-Türkmen dağları kadar kapalı bir durum göstermezler. Her iki dağ sırası arasında yer alan ülke, umumî olarak deniz seviyesinden 1000 metreden fazla yüksektir ve geniş ölçüde neojen plâtoları tarafından işgal edilmiştir. Bunlar Kütahya ve Akşehir civarında daha içerilere doğru uzanan neojen sahalarıyla doğrudan doğruya bağıntılıdır. Bu sebeple, meselâ Philippon'un yaptığı gibi, burayı da İç Anadolu'dan saymak mümkündür. Böylece, yukarıda bahsi geçen İç Anadolu'nun, Emir-Türkmen dağının doğu eteğindeki dar anlamda jeomorfolojik hududundan başka, burada dahi İç Anadolu'nun ikinci ve geniş bir hududu ortaya çıkar. Fakat bu hudut jeomorfoloji bakımından, dar olanı kadar iyi değildir. Zira Alaçam dağları ile Uludağ arasında, Kirmasti çayının kolları tarafından gitgide yarılan ve Apolyont ve Manyas göllerinin bulunduğu alçak sahayı dik bir yamaçla hudutlandırarak kadar yüksek olmıyan bu «geniş saha»nın yüksek yüzeyleri uzanır. İşte diğer yerlerde tamamiyle dağlık bir çerçeve ile hudutlanmış olan İç Anadolu'yu, burada hudutlandırırken 80 kilometrelik bir boşluk kalmaktadır.

Bu hususta Philippon 1) daha ileri gitmiş ve şu düşünce ile hareket etmiştir: Geniş ve yapı durumları az bozulmuş neojen plâtoları İç Anadolu için çok karakteristiktir. Fakat bu geniş ve yapı durumları az bozulmuş neojen plâtoları, bizim geniş anlamda aldığımız İç Anadolu'nun batı

1) Kleinasien, Handb. d. reg. Geol, Heidelberg, 1918.

hududunu çok fazla aşmaktadır. Mezkûr neojen örtüsü, Büyük Menderes sahasında Alaşehir ve Denizli çöküntüsünün yukarı kenarına kadar gider. Bunun güneyinde Tavas ve Acıpayam saharasını da içine alır. Bunların hepsi Philippon tarafından, «İç Anadolu bölgesi» bahsinde söylenmektedir.

Bunlardan bir netice çıkarmak niyetinde değiliz. Zira yapı durumları az bozulmuş bu yüksek neojen plâtoalarının varlığı yalnız başına İç Anadolu'nun jeomorfolojik ayırıcı alâmeti olsa, o zaman aynı hâlin bilhassa karakteristik olarak İç Anadolu'da bulunan yüksek aşınma yüzeylerine tatbik edilmeyişi, mânâsız olurdu ve bu takdirde kuzey Anadolu dağ kuşağının geniş kısımlarının bilhassa İç Anadolu'ya ait olması lâzım gelirdi. Çünkü bunlar yükselmiş aşınma eşiklerinden başka türlü manzara göstermezler. İç Anadolu kavramını bu kadar geniş anlamda almak «yüksek kenar dağları tarafından çerçevesiz» karakterini kaybettirir.

Bize kalırsa, jeomorfolojik kavram olarak İç Anadolu, esas itibarıyla her yandan yüksek saharalarla çevrilmiş bulunan ve kendi içerisinde ikinci derecede bir organlaşmaya malik olmakla beraber bir bağlılık gösteren biricik muazzam çukurluktur.

IKLİM VE BİTKİ ÖRTÜSÜ BAKIMINDAN İÇ ANADOLU

Jeomorfoloji bakımından yapılan coğrafi bölüm, bilhassa Anadolu gibi dağlık ülkeler için büyük bir önemi haizdir. Fakat bu bölümü, diğer coğrafi karakter elemanlarını da göz önünde bulundurmamak suretiyle tamamlamak ve kontrol etmek lâzım gelir. Doğal şartlar altında iklim ve bitki örtüsü yer yüzü şekillerinden sayılır. Bu iki eleman birbirine o kadar bağlıdır ki ikisi müşterek olarak incelenmek icap eder.

Herkes bilir ki İç Anadolu, bir jeomorfoloji kavramı olmaktan ziyade bir iklim ve bitki coğrafyası kavramıdır. Kuraklık ve step bitki örtüsü, umumî olarak bilindiği veçhile, İç Anadolu'nun ayırıcı alâmetleridir. Buna karşılık bilhassa iklim bakımından kuraklık vasfı, doğrudan doğruya anlaşılacak basit bir kavram değildir de.

Bunu aşağıdaki örnekle izah edebiliriz: Ergene havzasının ortasında bulunan Lüleburgaz'ın iklimi, bitki örtüsünün de gösterdiği üzere, bir istep iklimidir; Bolu ve Kızılcahamam gibi orman sahasında bulunan yerlerin ise, daha fazla yağış almaları lâzımgeldiği düşünülebilir. Fakat Lüleburgaz'ın senelik yağış miktarı 600 milimetre, halbuki Bolu'nun 500 ve Kızılcahamam'ın 400 milimetredir. O halde bu durumda sadece yağışın senelik toplamı, kurak veya nemli iklim karakterini verecek kesin bir eleman değildir.

Fakat, meselâ yaz kuraklığının uzunluğu da burada yalnız başına kesin bir rol oynyamaz; zira bu eleman doğal olarak ağacın yetişmesine elverişli bulunan yerlerde en az İç Anadolu istep sahalarındaki kadar uzundur.

Eğer İç Anadolu'nun kenar sahalarla karşıtlık halinde olan iklim özeliği incelenmek istenirse, oranın hiç olmazsa sıcaklık ve yağış durumlarını, keza bunların senelik dağılımlarını bir arada gözden geçirmek icap eder. O zaman İç Anadolu'nun, yazları sıcak ve kışları soğuk, kış ve ilkbaharda oldukça nemli, fakat yazın ve sonbahar başlarında tam anlamıyla kurak bir iklimle kendini gösterdiği anlaşılır. İç Anadolu'yu kuşatan bütün dağlar, yazlarının daha az sıcak ve daha az kurak ve İç Anadolu etrafındaki çukur sahalar ise, kışlarının ılıman olmasıyla, ondan ayrılırlar. Bütün bunları, Türkiye Cumhuriyeti Meteoroloji Umum Müdürlüğü'ne bağlı istasyonlara ait açık gözlemlerden çıkarmak mümkündür. Fakat bu gözlemlerin sayısı, gözleme istasyonlarının azlığından dolayı, muhtelif iklim elemanlarının ayrı ayrı ve emin bir surette hudutlandırılması için kâfi değildir.

Bu sebeple birkaç yıl önce, bize doğal bitki örtüsünü veren ipuçlarına dayanarak Türkiye'nin iklim bakımından en mühim bitki sahalarını gösteren bir harta çizimiye çalıştım. Bu çalışmada tâkip edilen metotlara, burada yakından temas etmek istemiyoruz. ¹⁾

Bu çalışmaların verdiği mühim sonurgulardan biri, doğal alt orman hududunun, yani içerisinde tabiaten steplerin başak olması gereken yerlerle, içerisinde ağaçların ve binaenaleyh ormanın bulunduğu, yahut iklim sebepleri dolayısıyla hiç olmazsa ormanın yetişebileceği yerlerin yaklaştırma olarak tesbit edilmiş bulunmasıdır. Böyle bir ayırma ile, iklimi kurak ve daha fazla veya daha az nemli diye vasıflandırabiliyoruz; hem o suretle ki, bu kuraklığı veya nemi meydana getiren tek başına meteorolojik etmenlerin birbirine kaynaşarak oynadığı müşterek rolü daha yakından bahse konu yapmıyoruz. Bu ayırmanın İç Anadolu'yu coğrafi bakımdan ayırmak ve hudutlandırmakta haiz olduğu önem, şüphesiz inkâr olunamaz. Bu sebeple doğal olarak istep ve doğal olarak ağacın yetişmesini mümkün kılan sahaların dağılımını bölge bölge incelemek istiyoruz.

Bu arada görülecektir ki, her iki saha doğrudan doğruya birbirlerinden ayrılmıyorlar, bilâkis birbirlerine karşılıklı olarak nüfuz ediyorlar. Bu, başka türlü de olamazdı. Zira istep sahasında her dağ doğal olarak biraz daha fazla yağış alan bir durum gösterdiği gibi, diğer taraftan dağlık bir ülke içerisinde çukurda kalmış her havza da az yağış alır.

Bu sebeple bir ülkeyi coğrafi bölgelere ayırırken, step karakteri gibi iklime bağlı bir özeliğe doğrudan doğruya dayanıldığı asla düşünülemez.

¹⁾ H. Louis: Das natürliche Pflanzenkleid Anatoliens, geographisch gesehen. Geogr. Abhandl. Stuttgart, 1939.

Çünkü bu takdirde kapalı bir saha değil, yalnız büyük ve küçük bölge adacıklarından ibaret karışık bir heyet meydana gelirdi.

Bahsi geçen ayırmada daha ziyade, «bir alâmetin adalar halinde diğer bir alâmet sahasında zuhuru takdirinde, o alâmetleri bu sahadan saymak ve buna karşılık tersini yapmak» yolu tutulursa, ancak o zaman anlaşılır bir iş yapılmış olur. Şüphesiz burada bazan belli bir oynama sahasının olabileceği de düşünülebilir. Zira jeomorfolojik hudutlandırmada yaptığımız gibi, iklim ve bitki coğrafyası bakımından da İç Anadolu'nun bir dar ve bir geniş olmak üzere iki cins hududunu hesaba katmamız mümkündür.

İKLİM VE BİTKİ COĞRAFYASI BAKIMINDAN HUDUTLANDIRMA

İç Anadolu'nun iklim ve bitki coğrafyası bakımından en açık hududu, Orta Toroslar'ın etek kısımlarında doğal istep ve doğal orman sahaslarının birbirinden ayrıldığı yerde görülür. Burada iklim ve bitki coğrafyası hududu ile jeomorfolojik hudut çok yakın olarak biribiri üzerine gelir.

Daha doğuda Kayseri doğusunda Pınarbaşı sahasındaki orman bakiyeleri, iklim ve bitki coğrafyası bakımından İç Anadolu hududunun burada, Zamanti sahasını esas itibariyle dışarda bıraktığını göstermektedir. Fakat bu sahada insanlar ormanı o derece tahrip etmişlerdir ki, ülke İç Doğu Toroslar'ın eteğine kadar doğal bir istep sahası intibasını vermektedir.

Aynı durum, Tecer dağı ile Akdağmadeni civarındaki Akdağ'da geniş ölçüde görülür. Bu suretle haddizatında istep olan yukarı Kızılırmak oluk sahasıyla Uzun Yayla'nın müştereken verdikleri istep intibası, daha kuvvetlidir. İşte bundan dolayı istep ülkesi ile doğal orman yaşama sahasının birbirine girdiği bu doğu çevresinde, bitki sahasatını göz önünde bulundurmak suretiyle İç Anadolu hududunun yaklaştırma olarak geniş anlamda aldığımız jeomorfolojik hudutla uygun düşmekte olduğunu kabul edebiliriz.

Sivas, Amasya ve Çorum arasındaki çevrede, durum biraz başka türldür. Burada yaklaştırma olarak Çekerek ırmağı ile Deliceirmak arasındaki su bölümü çizgisinde orman bakiyeleriyle de varlığı açık olarak isbat edilebilen daha nemli bir iklim başaktır. Bu sebeple, iklim ve bitki coğrafyası bakımından İç Anadolu'nun hududunu burada Alaca havzasını İç Anadolu'da bırakmak üzere, yaklaştırma olarak bu su bölümü çizgisinden geçirmek, doğru görünüyor.

Bundan sonra hududumuz açık bir şekilde İskilip'ten Çankırı üzerinden Beypazarı'na doğru Köroğlu dağı kabartısını takip eder, (Resim 2.) fakat daha ileride, jeomorfolojik hududda dahi gördüğümüz gibi, Sündiken dağı'nın güney

eteğine atlar. Bu çizginin güneyinde kalan ve doğal olarak ormanın yetişmesine elverişli bütün çevreler geniş istep sahası içinde ancak adalar teşkil ederler.

İç Anadolu'nun iklim ve bitki coğrafyası bakımından hududu Eskişehir ve Bozüyük civarından sonra, Emir - Türkmen ve daha ileride Sultan dağlarının eteğini takip eder. Doğal istep ülkesinin bazı ada ve yarımadalari, bu çizginin batısında, ve bilhassa Afyon Karahisar sahasında ve güney batı Anadolu'nun Acıgöl, Burdur gölü, Beyşehir gölü gibi bazı havza yörelerinde görülür. Fakat bunlar, yukarıki düşünüşümüze göre, İç Anadolu'nun hudutlarına hiçbir etki yapamazlar. Ancak Konya batısında Hakit ve Aladağ'daki doğal orman sahası, İç Anadolu'nun iklim ve bitki coğrafyası bakımından hududunu haklı olarak, biraz kıvrım yapmaya sevkedecektir.

İşte bu suretle, İç Anadolu'nun jeomorfoloji ve iklim - bitki coğrafyası hudutlarının, insanı hayrette bırakacak şekilde ana çizgileriyle birbirine uyduğu görülür. Şurası da dikkati çekiyor ki, bizim İç Anadolu, Lembke'nin ¹⁾ yağış haritasında 400 milimetreden aşağı yağış alan sahaya, gayet isabetle uygun düşmektedir. Böyle bir uygunluk, kendiliğinden doğal sayılmaz. Bu durum ancak, İç Anadolu'da sıcaklık dağılışı ve mevsimlerin gidişi gibi diğer esaslı iklim elemanlarında çok büyük değişikliklerin olmasından ileri gelmektedir.

BEŞERİ COĞRAFYA BAKIMINDAN İÇ ANADOLU

Yukarıki incelemeler, İç Anadolu'yu, türlü bakımlardan iyi vasıflandırılmış bir tabiat sahası olarak göstermektedir. Aynı durum, insanın yaşama sahası olarak incelendiği zamanda da, görülür. Şimdi burada şöyle bir soru akla geliyor: Acaba, İç Anadolu, bu görüşle, komşu sahalardan nasıl ayrılır ve nasıl hudutlandırılmalıdır?

ZİRAAT BAKIMINDAN HUDUTLANDIRMA

Bunun için önce ziraat durumunu ele almamız lâzımgelir. Çünkü ziraat, doğal durumlarla bilhassa yakından ilgilidir. Biz İç Anadolu ziraatini kısaca «step ziraati» olarak vasıflandırabiliriz. Bu ziraat esas itibariyle, nadaslarla kendini gösteren tahıl ziraatiyle bunun yanında çok gelişmiş ve fakat ekstansif küçük baş hayvancılığa dayanır. Bu arada bilhassa, koyun ve Ankara keçilerinin, ekseriyetle kırsı şiddetli ve fazla karlı olan İç Anadolu'da kışın dahi otlağa giderek besinlerini bulmak zorunda oldukları ve olağanüstü

¹⁾ H. Lembke: Eine neue Karte des Jahresniederschlags im westlichen Vorderasien Pet. Mitt. 1940.

yıllar bir yana bırakılırsa, buna imkân da buldukları bir gerçektir. Ancak pek soğuk zamanlara özgü olmak üzere kısmen, sığınak ahırlar vardır. Büyük İç Anadolu ülkesinin bu iktisadî yanında, mütekâsif bahçe ziraatine küçük ölçüdeki sulak vahalara benzeyen yerlerde, bilhassa büyücek şehirler etrafında rastlanır. (Resim 1, 4, 6.)

Buna karşılık İç Anadolu'yu çevreleyen dağlarda ziraat hayatı İç Anadolu'dakine göre önemli farklar gösterir. Filhakika dağlarda tahıl, ekilen sahalarda içerisinde en fazla yer tutarsa da, bunun yanında dikkati çekecek kadar fazla ölçüde diğer kültür bitkileri dahi yetiştirilir. Bundan başka ziraate elverişli sahaları sayılı olan dağlık yörelerde, nadas usulü, umumiyetle az görülür. Burada ziraat yanında küçük baş hayvancılık da yer tutar. Fakat umumiyetle bu hayvancılık, yüksek sahalarda yaz otlaklarında yapılan bir nevi yaylacılık şeklindedir. Kışın hayvanlar ya dağ köylerinde ahırda yemle beslenirler, yahut sıcak kıyı bölgeleri veya İç Anadolu'nun fakir kış otlakları gibi, yerlere götürülürler. Hayvanların kışın umumiyetle meşe yapraklarıyla ahırda beslendiği yerlerde gübre birikir; bu gübre tarla ziraatinde kullanıldığından nadasa az yer bırakılır. (Resim 7.)

Bu kısa izahlar dahi gösteriyor ki, İç Anadolu'yu jeomorfoloji ve iklim-bitki coğrafyası bakımından hudutlandırmak, ziraat için önemlidir. Bunu istatistiklerle doğrudan doğruya isbat etmek de mümkündür. Fakat bu istatistikler ancak bütün vilâyet için gerekli verileri ihtiva ettiklerinden, yapacağımız isbat yaklaştırma olacak ve şüphesiz daha küçük idare bölümlerindeki birçok incelikler gölgede kalacaktır.

Tahıl ve diğer maddeler ekim sahalalarının nisbî durumunu gösteren aşağıdaki cetvelin incelenmesinden anlaşılır ki, bu kadar esaslı ziraî gerçekler jeomorfoloji ve iklim-bitki coğrafyası bakımından yaptığımız hudutlandırmaya çok yakın bir ülke bölümünü meydana getirir. Ancak güney doğuda Elâzığ, Malatya ve Maraş vilâyetlerinde kenar sahalaların İç Anadolu ile olan farkları adetlerle açık bir surette ortaya çıkmamaktadır. Maamafih bunun sebebi, buradaki coğrafi etmenlerde değil, tersine olarak güney doğudaki sahalanın genel kültür seviyelerindeki farklardadır. Önce bahsi geçen hayvan yetiştirilmesinde görülen farklar, bilhassa bizim bölmemize uymaktadır. Böylece fizik coğrafya görüşü ile İç Anadolu hudutlarının bariz önemi ortaya çıkmaktadır. Eğer diğer iktisadî coğrafya özellikleri de göz önünde bulundurulabilseydi bu hudutlandırmanın önemi daha çok belirirdi. Fakat bunun için elimizde bulunan istatistik esasları şimdilik yetecek kadar değildir.

Baklagiller, sanayi bitkileri, sebze ve meyva ekimine ayrılan sahanın genel ekim sahasına göre % değerlerini gösterir cetvel.

(1937 yılına ait tarım istatistiğine göre)

<u>İç Anadolu step sahası</u>		<u>İç Anadolu'yu çevreleyen saha</u>	
Eskişehir	4 %	Kütahya	11 %
Ankara	5	Bilecik	10
Çankırı	5	Bolu	16
Çorum	5	Zonguldak	8
Amasya	4	Kastamonu	10
Kırşehir	6	Sinop	8
Yozgat	2	Samsun	9
Sivas	5	Tokat	9
Kayseri	6	Ordu	36
Niğde	6	Giresun	57
Konya	4	Erzincan	22
		Elâzığ	7
		Malatya	5
		Maras	4
		Seyhan	31
		İçel	24
		Antalya	10
		Isparta	8
		Afyonkarahisar	8

NÜFUSUN DAĞILIŞI BAKIMINDAN HUDUTLANDIRMA

Pek tabiidir ki nüfusun dağılışında ziraat durumunun esaslı etkisi vardır. Buna bağlı olarak İç Anadolu istep sahasında yerleşme, ancak sun'î sulama imkânlarına malik bulunan doğal olarak oldukça sık sahalar bir yana bırakılırsa, seyrek olabilir. Maamafih etrafı kuşatan dağlık yörelerde de, başka sebep dolayısıyla de olsa, umumiyetle aynı durum görülür. Bununla beraber her ikisi arasında nüfusun dağılışı bakımından bariz farklar tesbit edilir. Dağlık sahada nüfus, doğal olarak havzalarda veya oldukça alçak yerlerde toplanır, yüksekler ise nüfustan âri ıssız bir haldedirler. Bu durum dünyanın bütün dağlık yerlerinde görülür.

Halbuki kurak ve oldukça düz İç Anadolu'da, bilhassa en alçak sahaların en kurak yerler olduğu pek tabiidir. İşte bu sebeple yerleşme, buralardan mümkün mertebe uzaklaşır. Düz eşiklere ve yüksek düzlüklere sahip olan dağ kenarları, tercih edilen yerleşme yerleridir. Bu ise, İç Anadolu vasıf ve hudutlarını kontrol edecek yeni bir kanıttır.

Filhakika güneyde Orta Toroslar'la kuzeyde yukarı Sakarya ve orta Kızılırmak arasında bulunan bütün büyük havza sahasında, dağların kenarında ve oldukça düz yükseklerde nüfusun bariz olarak sıklaştığı dikkati çeker; buna karşılık Konya havzası, yukarı Sakarya havzası gibi çukur yerler çok seyrek iskân edilmişlerdir. ¹⁾

Batı Toroslar sahasında Beyşehir, Yalvaç, Burdur ve İsparta gibi yerleşmelerin tercihen görüldüğü, doğal olarak az veya çok istep manzarasına sahip havzalarda, hattâ Afyonkarahisar'la Kütahya'nın bulunduğu yerleşme sahalarında öncekinin tersi bir durumla karşılaşılır. Alçakta bulunmaları dolayısıyla görülen yağış azlığını, civar dağlardan gelen derelerin suyu fazlasıyla telâfi eder. Aynı durum Köroğlu dağı kabartısının kuzeyinde yer alan Anadolu Kuzey Kenar Dağları sahasındaki bütün havzalarda görülür.

Halbuki meselâ Beypazarı güneyinde Sakarya vadisi, Ankara batısında Mürtet ovasının güney kısmı ve Çankırı ve İskilip güneyinde Kızılırmak vadisi, oldukça az iskân edilmiş sahalar olarak kendilerini gösterirler. Çorum, Merzifon, Amasya ve Tokat aralarındaki sahada ise havzaların artık tercih edilen iskân yerleri olarak görülmesi, gerçekten çok karakteristiktir.

İç Anadolu'nun doğu ucundaki duruma gelince, bu açıktır. Büyük yukarı Kızılırmak havzası, civar yüksek dağlardan daha sık nüfuslanmışsa da, nüfusun en sık olduğu yerler, havzanın en derin kısımları değil, bilâkis Akdağmadeni civarındaki Akdağ'ın yarı yüksekliğine kadar kenarlarında, bundan başka havzanın en yüksek köşesinde Umraniye civarındadır. Bu, tipik bir İç Anadolu karakteridir.

Burayı kuşatan dağlık sahadaki Erzincan, Keban, Malatya ve Elbistan havzaları, aksine olarak oldukça sık nüfuslanmış yerler olarak komşu sahalardan bariz bir surette ayrılırlar.

İşte böylece, nüfusun dağılışı bakımından da İç Anadolu sahasının, doğal şartlara dayanılarak çizilen yaklaştırma hudutlarıyla açık bir «ayrı saha» olduğu anlaşılır.

¹⁾ H. Louis : Die Bevölkerungskarte der Türkei. Berliner geogr. Arbeiten Heft 20. 1940.
Coğrafya Dergisi

YAPI TARZINA DAİR BAZI GÖRÜŞLER

İç Anadolu'nun karakterleri arasında, yerleşme durumunu, bilhassa İç Anadolu köylerinin dışardan verdikleri intibayı da zikretmek gerektir. Evlerin yapılış tarzı açıkça gösterdiği veçhile, İç Anadolu'da insanlar mümkün mertebe az ağaç kullanmaya çalışırlar; filhakika ağaç bakımından fakir olan böyle bir istep sahası için, bu durum pek tabiidir. Bu sebeple evlerin duvarları kerpiçten veya taştan yapılmıştır; diğer taraftan az ağaç kullanmak suretile tutturulmuş ağır ve toprak bir dam, evin üzerini örter. (Resim 3, 6.)

İç Anadolu'nun, manzarasını kerpiçten alan ekseriya kübik şeklindeki bu evleri, dağlık sahalarda karşımıza çıkan, üzeri kiremitli, eğimli çatılarla örtülü birkaç katlı, araları dolma, ahşap yapılardan bariz olarak ayrılırlar; filhakika buralarda yapı gereçleri olarak ağaç, daha kolay bulunabiliyor. Bundan başka kırağı düşen devreleri olmakla beraber, ekseriya nemli ve fazla karlı kışların varlığı da düz damın burası için elverişli olmadığını gösterir. (Resim 7.)

Bu görüş bu kadar bariz ve esaslı olmakla beraber, gerçekte her iki tip ev yapısı arasında kesin bir hudut yoktur ve İç Anadolu'yu hudutlandırmakta o kadar esaslı ve kullanışlı değildir.

Bunun sebebi, ancak ağaçları gerçekten bol orman sahalarında, yapı gereci olarak ağacın ucuzluğudur. Fakat asıl orman sahasıyla asıl istep sahası arasında, ağaçları seyrek, geniş kısımlarda üzeri kiremitli çatı ile örtülü dolma, ahşap evler, duvarları kerpiç ve taştan ve üzeri düz damla örtülü evlere göre daha pahalıdır. Bu sebeple burada, evlerin ve diğer yapıların yapı tarzı oturanların sıhhatiyle alakadar olmayıp, daha ziyade halkın iktisadî durumuyla ilgilidir. Bundan ötürü de burada yapı tarzı bakımından bir öteleme kuşağı yer alır. Bu öteleme kuşağında nisbeten yeni yerleşmeler bahse konu ise, bu takdirde sekenenin asıl memleketinde alıştığı yapı tarzlarının da etkisi olabilir. (Resim 8.)

Umumiyetle söylenebilir ki, kiremitli eğik çatılarla örtülü dolma ahşap evler, istep sahasında dahi görülen daha yüksek değerli bir ev şekline sahiptir. Zira bu tip ev, İç Anadolu'da da nemli ve bazan karı oldukça bol kışlara karşı, düz damlı evlere nazaran daha mazbuttur. Bu sebeple İç Anadolu'nun şehir ve kasabalarında da, düz damlı kerpiç evler, eğik çatılı evler arasında gitgide sıkışmaktadır. Bilhassa İç Anadolu'nun kuzey yarısında, yaklaştırma olarak Konya - Aksaray - Malatya çizgisine kadar durum böyledir.

Yukarıda söylediklerimize uygun olarak, İç Anadolu'nun kuzeyinde, Köroğlu dağı kabartısı ile beraber ormanın hemen görüldüğü yerlerde, düz damlı evlerin hududu, İç Anadolu'nun diğer görüşlerden çizdiğimiz hududuna oldukça uygun düşer. Buna karşılık batıda ormanın yeniden yetişebil-

mesinin, doğal olarak az mümkün olduğu ve insanın iktisadi faaliyetiyle hududun kuzeydekinden daha çok geriletilmiş bulunduğu yerlerde, düz toprak damlar İç Anadolu'nun batısında çizmiş olduğumuz hududu aşarak yaklaştırma olarak Kütahya - Alaşehir - Elmalı çizgisine kadar varır. Güneyde Toroslar'ın iç akları bu hudut çevresi içindedir; hattâ bu çevre kısmen kıyıya kadar da uzanır. Son olarak doğuda düz damlı, kübik şekle malik evler sahası, doğu Anadolu'nun fakir dağlık yörelerinde bir hudut göstermez; bilâkis Mezopotamya'nın ve İran'ın tekrar doğal olarak kurak olan yerlerine kadar devam eder.

NETİCE

İşte böyle muhtelif coğrafi görüşlerle betirtmeye çalıştığımız İç Anadolu kavramının, bir değil, tersine olarak birçok hudutlar vermekte olduğu şüphesizdir. Bu hudutlar bazı sahalarda, bilhassa güneyde ve kuzeyde göze çarpacak derecede birbirine yakın bulunmaktadır. Bundan çıkan şudur ki buralarda İç Anadolu'nun hududu çok belli ve kesindir.

Fakat batıda ve doğuda muhtelif görüşlerle elde ettiğimiz özel hudutlandırmalar birbirlerine o kadar iyi uygun düşmezler. İmdi heyeti umumiyesiyle alındığı zaman çok karakteristik bir saha olan İç Anadolu'yu hudutlandırabilmek için, buradaki hudutlardan, coğrafi bakımdan en iyi olanını seçmek doğrudur. Şüphesiz böyle bir seçim, iki veya daha fazla özel hududun ortasını almak suretiyle yapılamaz. Bu tarzda bir ortalama, coğrafi bakımdan manâsız olurdu. Bilâkis muhtelif özel hudutlardan birini seçmek lâzımdır. Bu sebeple birçok imkânlar mevcuttur.

Şahsî kanaatime göre böyle şüpheli hallerde, her defasında aynı neviden bir hududu daimî olarak kullanmak doğru değildir. Bana kalırsa, böyle hallerde bilhassa yapılacak hudutlandırma ile açık ve kolayca kavranabilen saha birimlerinin belirtilmesine dikkat etmek lâzım gelir. Bu maksatla meselâ bir yerde jeomorfoloji, başka bir yerde iklim-bitki coğrafyası bakımından çizilen özel bir hudut, yapılacak umumî coğrafi hudutlandırmada bilhassa İç Anadolu gibi büyük birimler için tercih edilebilir. Kongre dahi muhtelif hususî hudutlardan batıda ve doğuda İç Anadolu'nun sınırlarına basit bir sivri şekil verenini seçmiş bulunmaktadır; filhakika bu hudutlandırma her iki taraftaki kenar dağ sistemlerinin birbirlerine yaklaşarak meydana getirdikleri şekle de uymaktadır. Kanaatimce bu tarz meseleyi iyi bir şekilde çözmüştür.

Fakat bu tek tek meseleler bir yana bırakılırsa, her şeyden önce, coğrafi bakımdan bir İç Anadolu'nun, coğrafi görüşlere dayanılarak çizilen hudutlarıyla bir masa işi olmadığını, tersine olarak elle tutulur gözle görülür recede bir gerçeği ifade ettiğini kaydetmek isteriz.

INNERANATOLIEN UND SEINE GEOGRAPHISCHEN GRENZEN ¹

von

Prof. Dr. Herbert LOUIS, Ankara

ZUSAMMENFASSUNG

Die Arbeit bestrebt sich zu zeigen, dass der Begriff Inneranatolien von verschiedenen geographischen Gesichtspunkten aus gesehen klar hervortritt. Es wurde versucht, nach jedem dieser Gesichtspunkte eine Umgrenzung Inneranatoriens kartographisch durchzuführen. (vgl. die Karte Pafta II) Auf diese Weise soll die vom 1. türkischen Geographiekongress vorgeschlagene ² geographische Grossgliederung der Türkei im Hinblick auf Inneranatolien in ihrer Bedeutung näher erläutert werden.

Als geomorphologische Merkmale Inneranatoriens wurden dabei in erster Linie berücksichtigt: die allseitige Umwallung durch höhere Randgebirge und das Auftreten von bedeutenden Aufschüttungsebenen, von ausgedehnten Neogentafeln und von inselartig aufragenden Rumpfgebirgen oder Gebirgen vulkanischer Entstehung im Gegensatz zu dem mehr oder weniger deutlichen Charakter langgestreckter, kettenartiger Gebirgskörper und intramontaner Becken in den Randgebirgen. (vgl. die Bilder)

Vom klimatisch - pflanzengeographischen Standpunkt aus wurde Inneranatolien als natürliches Steppengebiet den natürlichen Waldgebieten der Randgebirge gegenüber gestellt. ³ Die weite Übergangs- bzw. Durchdringungszone beider Gebiete wurde für die Grenzziehung in der Weise behandelt, dass inselartige Vorkommen des einen Naturgebietes innerhalb des anderen zu diesem und umgekehrt gerechnet wurden.

In anthropogeographischer Hinsicht wurde Inneranatolien auf zwei Wegen zu kennzeichnen gesucht. Es wurden erstens auf Grund der Landwirtschaftsstatistik die Gebiete der ganz einseitig auf Getreidebau und

¹) Nach einem Vortrag, gehalten in der Türkischen Geographischen Gesellschaft am 13.5.1942.

²) Birinci Coğrafya Kongresi, T. C. Maarif Vekilliği 1941.

³) vgl. H. Louis, Das natürliche Pflanzenkleid Anatoliens, geographisch gesehen. Geogr. Abh. Stuttgart 1939.

Kleinviehzucht gerichteten Steppenlandwirtschaft Inneranatoliens von den umgebenden Bereichen unterschieden, in denen die Landwirtschaft durch erheblich stärkeren Anteil des Anbaus von Garten- und Handelsgewächsen einen manigfaltigeren Gesamtcharakter erhält. Leider stehen für diese Unterscheidung nur Vilayetsstatistiken zur Verfügung, so dass die hierdurch erhaltene Umgrenzung den Vilayetsgrenzen folgen muss und daher nur in sehr ungefährender Form die geographischen Gegebenheiten zum Ausdruck bringt.

Zur weiteren anthropogeographischen Charakterisierung Inneranatoliens wurde die Bevölkerungsverteilung benutzt. Typisch für Inneranatolien ist eine Bevölkerungsverteilung, in der die örtlich vorhandenen grössten Bevölkerungsdichten nicht in den klimatisch ja besonders trockenen Becken sondern auf den etwas feuchteren Hochflächen oder am Gebirgsrande sich befinden. In den Randgebieten Anatoliens dagegen stellen alle Beckenräume stets bevorzugte Siedlungsgebiete dar.

Als weniger geeignet für die Umgrenzung Inneranatoliens erweist sich dagegen die Bauweise der Siedlungen, insbesondere die Verbreitung des mit flachem Erddach gedeckten, quaderförmigen Lehmziegelhauses, das im ersten Augenblick vielleicht als ein besonders charakteristisches Merkmal Inneranatoliens erscheinen mag. Diese Bauart stellt in dem mit feuchtem und manchmal schneereichem Winter ausgestatteten Inneranatolien nicht eine durchaus naturgemässe, ideale Bauweise dar wie in den eigentlichen Trockengebieten Vorderasiens. Sie ist hier vielmehr stark durch rein wirtschaftliche Faktoren wie die Frage der Preiswürdigkeit gegenüber dem teureren Fachwerkbau mit geneigtem Hohlziegeldach und auch durch überliefertes Herkommen in seiner heutigen Verbreitung bestimmt. Ihr Bereich geht weit über das geographische Inneranatolien hinaus.

Die nach den angeführten Gesichtspunkten vorgenommenen Umgrenzungen stossen stellenweise auf Schwierigkeiten, nämlich da, wo die Natur Übergangserscheinungen hervorbringt, die eine eindeutige Grenzföhrung erschweren. In solchen Fällen wurde stets örtlich eine engere und eine weitere, sei es geomorphologische oder sonstige Grenze gezeichnet. Auf diese Weise wurde das Gebiet eingegrenzt, über dessen Zugehörigkeit von diesem oder jenem Gesichtspunkte aus verschiedene Auffassungen möglich sind.

Inneranatolien besitzt auf diese Weise nicht nur eine sondern mehrere verschiedenartige Umgrenzungen. In gewissen Gebieten, besonders im Norden und Süden stimmen die verschiedenen Spezialgrenzen augenfällig gut zusammen. Daraus geht hervor, dass die geographische Begrenzung Inneranatoliens dort eindeutig und scharf ist. Im Westen und Osten dagegen ist

ein ähnlich gutes Zusammentreffen der nach verschiedenen Gesichtspunkten gewonnenen Umgrenzungen nicht feststellbar.

Um dennoch den, wie wir gesehen haben, im ganzen überaus charakteristischen Landraum Inneranatolien gegenüber seiner Umgebung in seiner Gesamtheit hervortreten zu lassen ist es nötig, ihn auch an diesen Stellen abzugrenzen und dabei die nach geographischen Gesichtspunkten bestmögliche Begrenzung auszuwählen. Zweifellos kann dies nicht durch Mittelbildung aus zwei oder mehreren der festgestellten Spezialgrenzen geschehen. Denn eine solche Mittelbildung wäre ohne Bedeutung in der Wirklichkeit und daher geographisch sinnwidrig. Vielmehr wird man besser tun, unter den verschiedenen tatsächlich vorhandenen Spezialgrenzen einer den Vorzug zu geben. Hierfür stehen naturgemäss oftmals mehrere Möglichkeiten offen.

Nach meiner persönlichen Meinung ist es für diesen Zweck nicht richtig, starr ein für alle Male immer die gleiche Art von Spezialgrenze zu verwenden. Vielmehr erscheint es in solchen Fällen vor allem wichtig darauf zu achten, dass der in Frage stehende geographische Raum durch die gewählte Grenze eine möglichst einleuchtende und leicht fassbare Gesamtgestalt erhält. Aus diesem Grunde kann es zweckmässig sein, für die allgemeine geographische Umgrenzung, besonders verhältnismässig grosser Räume, so wie Inneranatolien einer ist, an einem Orte beispielsweise einer geomorphologischen Spezialgrenze, an einem anderen einer klimatisch-pflanzengeographischen oder anthropogeographischen den Vorzug zu geben. In dieser Weise ist der erste türkische Geographiekongress vorgegangen, indem er die geographische West- und Ostgrenze Inneranatoriens derart an die feststellbaren Spezialgrenzen anlehnte, dass eine nach beiden Seiten sich verjüngende Gesamtform entstanden ist. Diese Umgrenzung bringt in leicht fasslicher Weise die allgemeine Vorstellung zum Ausdruck, nach der Inneranatolien im Westen und Osten durch das Aneinanderrücken der nördlichen und südlichen Randgebirge sein Ende findet. Sie stellt m. E. eine glückliche Lösung des vorliegenden Problems dar.

Indessen, abgesehen von den Spezialfragen der geographischen Umgrenzung möchten die oben stehenden Ausführungen vor allen gezeigt haben, dass die geographische Kennzeichnung und Umreissung des Landraumes Inneranatolien tatsächlich eine in manigfachster Weise für das Leben bedeutsame Wirklichkeit zum Ausdruck bringt.